

4. Василюк Ф. Е. Психология переживания: анализ преодоления критических ситуаций / Ф. Е. Василюк. – М. : МГУ, 1984. – 351 с.

5. Дубровский Д. И. Смысл смерти и достоинство личности / Д. И. Дубровский // Философские науки. – 1990. – № 5. – С. 67–72.

УДК 159.91

Кратинов В.А., здобувач кафедри педагогіки та психології ХДАФК

ОСОБЛИВОСТІ ПОТРЕБОВО-МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ КУРСАНТІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ У ВНЗ ЗАКРИТОГО ТИПУ

У статті здійснено аналіз впливу чинників навчально-службової діяльності курсантів першого і п'ятого курсів, які навчаються на факультеті ДАІ, на їх потребово-мотиваційну сферу. Показано, що між потребами першокурсників і курсантів п'ятого курсу існують суттєві розходження. Встановлено, що їх навчально-службова діяльність викликає значні нервово-психічні напруження; негативні зміни в психіці виявлено в результаті спілкування з начальством.

Визначено також, що у значної кількості курсантів відношення до законів України незадовільне, або вони вважають, що у їх майбутній діяльності їх знання не обов'язкові. Зроблено висновок про необхідність поглибленого дослідження умов навчально-службової діяльності курсантів з метою її оптимізації.

Ключові слова: курсанти закритих ВНЗ, потребово-мотиваційна сфера, навчально-службова діяльність

Постановка проблеми. Навчально-службова діяльність курсантів ВНЗ закритого типу має бути пов'язана не тільки з освоєнням ними самої діяльності, а і з осмисленням суб'єктом діяльності відношень з оточуючими їх людьми (викладачами, офіцерами, курсантами) та формування потреб і мотивації до певних процесів, наприклад, до засвоєння законів.

Відомо також, що джерелом розвитку особистості через діяльність має бути її активність. Але досить довгий час в радянській психології активність студентів оцінювалась шляхом перевірки засвоєних ними соціально заданих нормативів поведінки і діяльності. А ефективність навчальних впливів визначалась тим, наскільки у навчанні молодшої людини вдалося сформулювати заздалегідь задані властивості та якості. Тобто, не враховувалась активність суб'єкта у вибіркового відношенні до присвоєваних зразків поведінки, нормативного складу діяльності, які пов'язані з його індивідуальними цілями й намірами, інтересами, потребами, емоціями. Інакше кажучи, спроба нав'язати ззовні суспільно визнані цінності завжди буде мало продуктивна, якщо вона не узгоджується з цінностями самого суб'єкта. На наш погляд, це і сьогодні є одним із негативних явищ у навчально-службовій діяльності курсантів університетів системи Міністерства внутрішніх справ України.

Про негативне відношення до навчання і служби курсантів мова йде у дисертаційному дослідженні Н.П. Сергієнко.

Автор даного дослідження робить висновок про необхідність перегляду принципів навчання та служби курсантів у вузах правоохоронної системи. Отже, наявність невирішених питань навчально-службової діяльності курсантів, протиріччя в організації виховного процесу, недостатня психологічна підготовка їх до майбутньої правоохоронної діяльності обумовлюють необхідність вирішення цієї актуальної і практично важливої проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Професійна підготовка молодих людей до майбутньої діяльності є складним і надзвичайно важливим процесом. Здійснюється вона по-різному в університетах звичайних і закритого типу. В останніх навчаються курсанти, в навчально-службовій діяльності яких виникають проблемні, важкі ситуації, або ситуації, що мають суттєве значення для цієї діяльності і сприймаються ними як критичні [1]. Це можуть бути ситуації, що вимагають негайного розв'язання життєво важливих для них питань або подолання певних труднощів, пошуку нового рішення і ресурсів переживання [3; 4].

Домінуючу роль в успішності навчально-службової діяльності курсантів відіграють їх потреби і мотивація до цієї діяльності, усвідомлення її значення як для сьогодення, так і в майбутній професії [5].

До висновку про необхідність враховувати недосконалість системи вищої освіти в Україні в період перебудови держави (особливо це стосується ВНЗ закритого типу) прийшла Н.П. Сергієнко [2].

Таким чином, дослідниками усвідомлюється значущість аналізу сучасного стану навчально-службової діяльності курсантів, доводиться також важливість в цьому процесі їх потребово-мотиваційної сфери. Але дослідження цієї проблеми у курсантів ВНЗ правоохоронної системи висвітлюється у поодиноких роботах. Отже, у зв'язку з актуальністю даної проблеми і наявністю лише фрагментарних даних в її межах ми здійснили дане дослідження.

Мета дослідження. Установити особливості потребово-мотиваційної сфери у курсантів ВНЗ закритого типу.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь курсанти Харківського національного університету внутрішніх справ. Для дослідження було сформовано дві групи курсантів, які навчаються в Донецькому юридичному інституті Луганського національного університету. Перша (n=61) – це курсанти першого курсу; друга (n=59) складалась з курсантів, які навчаються на п'ятому курсі. Усі досліджені були чоловічої статі, віком 17 та 21 рік.

Для реалізації поставленої мети ми використали методику діагностики ступеня задоволеності основних потреб, яка була адаптована автором для проведення даного дослідження. Так, поняттями, що підлягали оцінці курсантами були наступні: навчання, служба, начальство, особис-

тісний ріст, кар'єра і відношення до закону. Для діагностики домінуючих потреб застосовувався стандартний 8-кольоровий набір Люшера.

Вивчення потреб курсантів у різко змінених умовах життя і відношення їх до його цінностей (до навчання, служби, начальства та до законів України) ми визначали одночасно у курсантів першого і п'ятого курсів, маючи на меті одержати дані для порівняння можливих змін у потребова-мотиваційній сфері упродовж їх навчання та служби.

Отримані дані свідчать про різне відношення досліджених курсантів до основних потреб у їх житті і діяльності. Так, 17,5 % першокурсників і 18,2 % курсантів п'ятого курсу пов'язують поняття «навчання» із зеленим кольором. Це означає, що згадана кількість досліджених осіб процес навчання розцінюють як можливість самоствердження і, що воно у них викликає завзятість і наполегливість.

Співвіднесення поняття «навчання» з фіолетовим кольором дає право стверджувати, що у цих суб'єктів є домінуюча потреба «відірватись» від реальної дійсності у процесі навчання, тобто використати його як можливість задоволення своїх ірраціональних домагань. Таким чином до згаданого поняття відносяться 20,3 % першокурсників і 28,8% курсантів п'ятого курсу.

Зв'язок поняття «навчання» з червоним кольором продемонстрували 11,5 % курсантів першого курсу і 9,1 % - п'ятого. Отриманий вибір свідчить про те, що указана кількість курсантів вкладають у процес навчання значний обсяг життєвої енергії, проявляючи при цьому велику активність.

Співвідношення поняття «навчання» з синім кольором означає, що у цих людей спокійне, урівноважене відношення до цієї діяльності. Серед першокурсників таких виявилось 10,2 %, а курсантів п'ятого курсу - 25,8 %.

Аналізований зв'язок поняття «навчання» з коричневим кольором дозволяє відмітити відношення досліджених осіб до навчання як до джерела негативних переживань, яке викликає нервово-психічне напруження. Таких першокурсників було 23,2 %, а курсантів п'ятого курсу – 6,2 %.

Виявлено також, що тільки 11,7 % першокурсників і 8,9 % курсантів п'ятого курсу поняття «навчання» зв'язали з жовтим кольором. Така уява досліджених може трактуватись як те, що вони зв'язують із навчанням можливість пережити різні яскраві враження, довідатись про щось нове, одержати емоційну розрядку, спокій.

Зв'язок поняття «навчання» з чорним кольором установлено у 5,6 % курсантів з першого курсу і у 3,0 % - з п'ятого. Такі оцінки дозволяють говорити про те, що указана кількість досліджених осіб мають бажання взагалі відмовитись від навчання, тобто вони його сприймають негативно.

Байдуже відношення до навчання означає вибір курсантами сірого кольору. Таких осіб на першому курсі виявилось 7,1 % та 2,1 % - на п'ятому.

До наступного поняття «служба» 28,7 % курсантів першого курсу віднесли чорний колір. Це свідчить про те, що майже у третини курсантів негативне відношення до служби. Водночас курсанти п'ятого курсу чорний колір із службою зв'язують значно менше, а саме - на рівні 13,3 %.

Співвідношення поняття «служба» з сірим кольором є доказом бажання досліджених осіб якомога менше відчувати її дію на собі, у крайньому разі - у них нейтральне відношення до цього процесу. Серед курсантів першого курсу 20,6 % вирішили саме так, а у їх колег з п'ятого курсу до такого рішення прийшли 17,6 % суб'єктів.

Зв'язок поняття «служба» із синім кольором у першокурсників дорівнював 4,1 % і 6,7 % у курсантів п'ятого курсу. Це означає, що указана кількість курсантів урівноважено і спокійно відносяться до служби.

Червоний колір зв'язують із поняттям «служба» 14,6 % першокурсників і 3,3 % курсантів п'ятого курсу. Ймовірно, цей процес у даної кількості досліджених осіб викликає підвищену затрату енергії і вимагає значної активності.

Зв'язок якогось процесу з зеленим кольором досить часто трактують як свідчення позитивного відношення до нього людини. Відносно поняття «служба» курсанти розділились наступним чином: поєднали його із зеленим кольором 5,7 % першокурсників і 2,9 % курсантів п'ятого курсу.

Жовтий колір до поняття «служба» підбрало 7,7 % першокурсників і 5,8 % курсантів п'ятого курсу. Зв'язок зі згаданим кольором означає, що до цього процесу у курсантів недостатньо щире відношення.

Наступне поняття - «начальство». 6,0 % курсантів першого курсу зв'язали його з синім кольором, що означає відсутність у цих осіб напружених емоційно насичених відносин з командирами і начальниками, а є довірливе відношення до начальницького складу.

Зв'язок поняття «начальство» з червоним кольором говорить про активне прагнення цих опитаних до заняття ними керівної посади, тому що ними керівництво сприймається як джерело агресії і сили. Серед курсантів першого курсу таких було 29,3 %, а п'ятого курсу – 18,5 %.

Співвідношення поняття «начальство» із зеленим кольором дає можливість відмітити, що курсанти, які зв'язують це поняття з таким кольором у відносинах з начальством проявляють критичний аналіз, послідовність і прагнуть справляти на керівництво гарне враження. Таких осіб серед першокурсників виявлено 17,5 % і 20,6 % курсантів п'ятого курсу.

Асоціація поняття «начальство» з коричневим кольором викликає у опитаних осіб негативні емоції, переживання і навіть страх. Для курсантів першого курсу такі стани притаманні для 38,8 %, водночас для їх товаришів з п'ятого курсу цей стан характерний для 12,1 %.

Сірий колір зв'язують з поняттям «начальство» 20,5 % курсантів першого і 7,8 % п'ятого курсу. Таке відношення до цього поняття у поєднанні з сірим кольором означає, що ці курсанти не бажають зіштовху-

ватись з начальством у процесі своєї навчально-службової діяльності або вважають, що краще вплив керівництва на себе обмежити.

Асоціацію розглядаємого поняття з фіолетовим кольором можна трактувати як свідчення недостатньо сформованих відносин у них до керівництва. Серед першокурсників таких курсантів було 13,3 %, а курсантів п'ятого курсу, що мають такі асоціації – 6,4 %.

Відношення поняття «начальство» до жовтого кольору виявлено у 6,8 % курсантів першого курсу і 3,3 % - п'ятого курсу. Взаємозв'язок цього поняття з жовтим кольором дозволяє думати про присутність у цих людей потреби у захисті з боку начальства і їх бажання мати вільні відносини з керівництвом.

Слід також підкреслити, що зв'язали поняття «начальство» із чорним кольором 7,5 % курсантів першого курсу і 2,6 % - п'ятого. У зв'язку з отриманими даними можна припустити про наявність у цих курсантів нетерпіння тиску з боку керівництва і небажання підкорятись і зважати на їхній авторитет.

Стосовно поняття «особистісний ріст» можна відмітити, що велика кількість курсантів (30,2 % - першого та 40,6 % - п'ятого курсів) зв'язали його із червоним кольором. Таке рішення опитаних може бути зв'язане з жагучим прагненням їх до саморозвитку. Отже отримання цих даних додає нам віри у можливість доказу нашої робочої гіпотези, а саме, до саморозвитку через психологічну підготовку можна оптимізувати негативну дію на них стресогенних чинників навчання і служби.

Зв'язок поняття, яке розглядається, з зеленим кольором означає, що в процесі особистого самовдосконалення ці особи проявлятимуть більшу наполегливість, завзятість, тому що це є для них одним із засобів самоствердження. Таких курсантів серед першокурсників знайшлося 20,0 % і 24,1 % - з п'ятого курсу.

Асоціація поняття «особистісний ріст» з фіолетовим кольором означає, що, ймовірно, ті, хто підібрав цей колір у зв'язку з даним поняттям, мають недостатньо сформоване уявлення про те, що собою являє особистісний ріст або ці особи пред'являють до себе нереальні вимоги. У групі першокурсників таких було 10,2 %, а серед курсантів п'ятого курсу – 9,8 %.

Синій колір співвіднесли з поняттям «особистісний ріст» 4,3 % курсантів першого курсу і 3,8 % - з п'ятого. Такий зв'язок можна пояснити наявністю у них спокійного, планомірного відношення до процесу саморозвитку та відсутністю стрімких поривів і спадів активності на цьому шляху.

Коричневий колір співвідносять з поняттям «особистісний ріст» 6,6 % курсантів першого курсу і 3,1 % - з п'ятого. Останнє слід розуміти як підтвердження нездатності або неможливості цих людей займатися своїм розвитком.

Зв'язок поняття, що вивчається, з сірим кольором вибрали 1,2 % курсантів першого курсу і 6,8 % - п'ятого. Такий вибір досліджених осіб говорить про байдуже відношення їх до самовдосконалення і про їх бажання проявити у цій справі пасивність.

Співвіднесення поняття «особистісний ріст» з жовтим кольором означає наявність у осіб, які не проявили прагнення до самовдосконалення при відсутності чітких поглядів і розуміння змісту цього процесу.

До поняття «кар'єра» велика кількість (39,8 %) курсантів, особливо першого курсу, віднесли, зв'язуючи його з фіолетовим кольором. Серед курсантів п'ятого курсу таких осіб менше – 16,5 %. Ймовірно, першокурсники ще не мають досить чіткого і ясного уявлення по відношенню до кар'єрного росту, а вдаль просування по службі здається їм ще далеким і нереальним.

Співвідношення поняття «кар'єра» з сірим кольором теж говорить про пасивне ставлення курсантів до процесу пересування вгору по службі. Серед курсантів першого курсу таких було 7,8 %, а четвертого – 4,2 %.

Зелений колір асоціювали з поняттям «кар'єра» 15,2 % курсантів першого курсу і 14,1 % - п'ятого. Цей вибір курсантів можна пояснити наявністю у них прагнення домогтись кар'єрного росту, проявляючи при цьому наполегливість і завзятість.

А зв'язок даного поняття із червоним кольором здійснили 19,5 % курсантів першого і 6,2 % - четвертого курсу. Інакше кажучи, зазначена кількість досліджених осіб має намір активно й енергійно підніматись службовими сходами, витрачаючи на цьому шляху значну енергію.

Синій колір і поняття «кар'єра» асоціювались у 6,8 % курсантів першого і 4,2 % - п'ятого курсу. Це означає, що у даної кількості курсантів уява про кар'єрний ріст як про явище, що здійснюється саме по собі без особливих витрат енергії і часу, тому можна спокійно чекати результатів цього процесу.

Зовсім негативне відношення до кар'єрного росту у осіб, які зв'язали це поняття з чорним кольором. Такі суб'єкти вважають, що просування по службі не для них, вони згодні відмовитись від реалізації цього процесу. Серед першокурсників таких курсантів виявилось 5,3 %, а курсантів п'ятого курсу – тільки 1,0 %.

І, нарешті, аналіз одного із основних понять «відношення до закону». Справа в тому, що відношення курсантів до цього поняття, розуміння його значущості для їх професійного становлення, ролі в навчально-службовій діяльності багато в чому обумовлює їх успішність у майбутній професійній діяльності.

Так, співвідношення поняття «відношення до закону» із синім кольором демонструє байдуже, в крайньому разі, спокійне відношення до засвоєння правових норм опитаних курсантів. Серед них першокурсників виявилось 7,3 %, а курсантів п'ятого курсу ще менше – 6,6 %.

Зв'язок цього поняття з зеленим кольором розглядається як можливість підняття за рахунок засвоєння законодавчих актів самооцінки, особистого «Я». Треба погодитись, що це уже позитивний крок у бік реалізації змісту цього поняття у житті курсантів. Хоча 18,8 % першокурсників мали таку асоціацію і 20,8 % курсантів п'ятого курсу.

Співвідношення поняття «відношення до закону» із фіолетовим кольором несе з собою негативне відношення до даного процесу. Особи, які здійснили вибір цього кольору, вважають законослухняність недостойною їх уваги, краще її замінити чимось більш прийнятним для них особисто. Таку точку зору мали 13,7 % першокурсників і 19,3 % курсантів п'ятого курсу.

Ще в більшій мірі небажаним є засвоєння законів курсантами, які асоціювали це поняття з коричневим кольором. Добре, що таких курсантів зовсім мала кількість: 1,1 % - з першого і 2,3 % - з п'ятого курсів.

Схоже відношення до цієї потреби демонструють особи, які у зв'язку з нею обрали чорний колір. Таких курсантів у групі першокурсників 1,3 %, а у курсантів з п'ятого курсу - 1,8 %. Ці особи вважають, що засвоєння законів - не для них, що це майже пуста витрата часу.

Зв'язок поняття «відношення до закону» із сірим кольором може означати, що для осіб, які здійснили такий вибір, це заняття зовсім байдуже, вони відносяться до цього процесу пасивно і можуть більше спостерігати за ним. Серед першокурсників таких виявилось 1,7 %, а серед курсантів п'ятого курсу – 4,1 %.

Жовтий колір, що асоціюється у опитаних суб'єктів з поняттям «відношення до закону», дозволяє говорити, що ці курсанти зв'язують з ним можливість набуття не тільки знань про закони України, а й поліпшити успішність у навчанні і, крім того, можливість у майбутній професійній діяльності їх використовувати.

Співвідношення цього поняття з червоним кольором відрізняє курсантів як осіб, які у найбільш позитивному плані сприймають процес засвоєння законів як необхідний, бажаний і, безумовно, позитивний. Вони згодні у процес вивчення законів вкладати багато сил, енергії, ставитись до цього відповідально і серйозно і сподіваються отримати як результат підмогу у професійному зростанні.

Висновки.

1. Отримані дані дають змогу переконатись, по-перше, у тому, що у значної кількості курсантів навчання і служба викликають нервові напруження і негативне відношення до них; по-друге, більше половини з них вважають, що необхідно самостверджуватись, домагатись особистісного росту; по-третє, відношення до начальства у 38,8% першокурсників і 12,1% п'ятикурсників викликає негативні емоції, переживання і навіть страх. Більше п'ятої частини першокурсників (20,5%) і 7,8% курсантів п'ятого курсу не вважають, що вплив начальства на себе краще обмежити, тобто не зіштовхуватись з ним.

2. Особливе занепокоєння викликає відношення курсантів до законів України: 13,7% першокурсників і 19,3% п'ятикурсників вважають недостойним їх уваги це заняття, а від 1,1% до 2,3% курсантів не бажають засвоювати закони, або вважають, що це пуста трата часу. Безумовно, майбутні правоохоронці не можуть ігнорувати закони України, вони, перш за все, повинні бути законослухняними.

3. Пасивне і негативне відношення курсантів до навчання, начальства та до законів країни свідчить про необхідність поглибленого дослідження умов їх навчально-службової діяльності, пошуку нових форм і шляхів виховної роботи, перегляду відношення керівного складу до курсантів та використання ділових ігор, розроблених з метою корекції та оптимізації перелічених процесів психологічної підготовки.

Перспективою подальших досліджень може бути виявлення впливу на особистість курсантів чинників навчально-службової діяльності та пошук шляхів її оптимізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко П. В. Психологічна адаптація працівників ОВС до професійної діяльності / П. В. Макаренко // Вісник університету внутрішніх справ. – 1999. – №8. – С.162–164.

2. Сергієнко Н. П. Психолого-правові засади формування особистості майбутніх працівників ОВС у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... к. псих. наук : спец. 19.00.06 – «Юридична психологія» / Сергієнко Надія Павлівна. – Харків, 2005. – 19 с.

3. Слепцов В. В. Процесс обучения как фактор воспитания будущих офицеров внутренних войск МВД России: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – «Теория и методика профессионального образования» / В. В. Слепцов. – СПб., 1996. – 18 с.

4. Трусъ А. А. Личностные и социально-психологические предпосылки успешности деятельности курсантов военного вуза : автореф. дис. ... к. псих. наук : спец. : 19.00.05 - «Социальная психология: психология социальной работы» / Трусъ Александр Алексеевич. – М., 1998. – 23 с.

5. Устюжанин В. Н. Формирование военно-профессиональных учений командиром подразделения у курсантов вузов внутренних войск МВД России : автореф. дис. ... к. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / Устюжанин Виктор Николаевич. – СПб., 1997. – 19 с.